

PÁZMÁNY

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Információs Technológiai és Bionikai Kar

MOTIVÁCIÓ ÉS FIZIKATANÍTÁS LÉGKÖRFIZIKAI PÉLDÁKON

2024 március 21.

Dr. Tasnádi Péter

egyetemi tanár

VÁZLAT

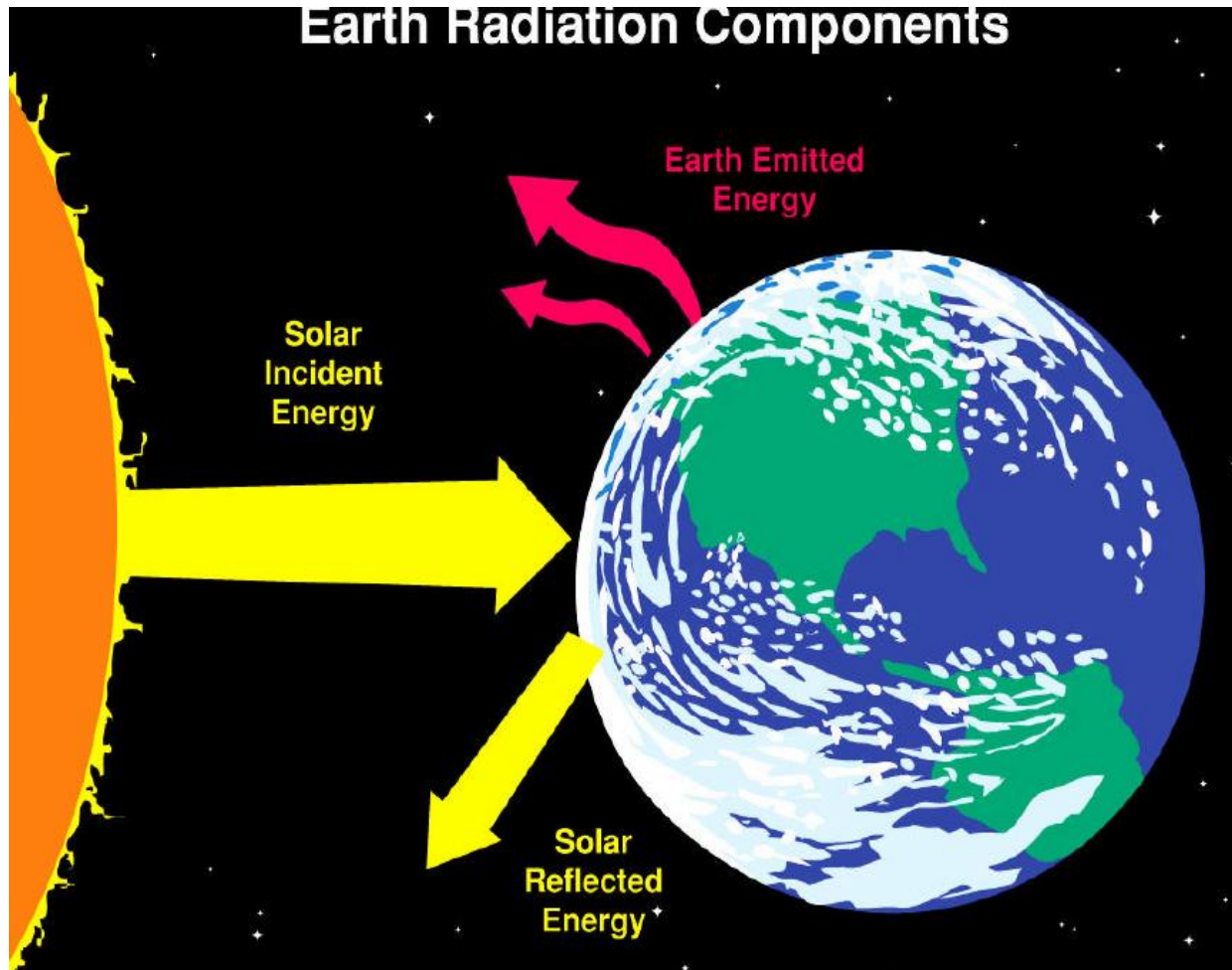
- Tantervek, a fizikatanítás lehetőségei
  - Korosztály, absztrakciós készség
- Motiváció, témaválasztás, „anekdoták”
  - Pusztá érdekességgel, belső (intrinsic), elmélyülés,
  - STEM, integráció, a fizika határterületei
- Légkörfizika (nagyon széles témakör)
  - Klimaváltozás
  - Időjárás, általános légkörzés (A RÉM: CORIOLIS ERŐ)
  - Zivatarfelhő
    - Csapadékképződés
    - Légköri elektromosság, villámok
    - A nagy légköri áramkör,
    - Schumann rezonancia,
    - Felsőléggköri átmeneti elektromos jelenségek

A LÉGKÖR ENERGIAMÉRLEGE

KLIMAVÁLTOZÁS

A NAP SUGÁRÖZÖNÉBEN ÉLÜNK

A bejövő sugárzás nem halmozódik fel
Kimenő = Bejövő

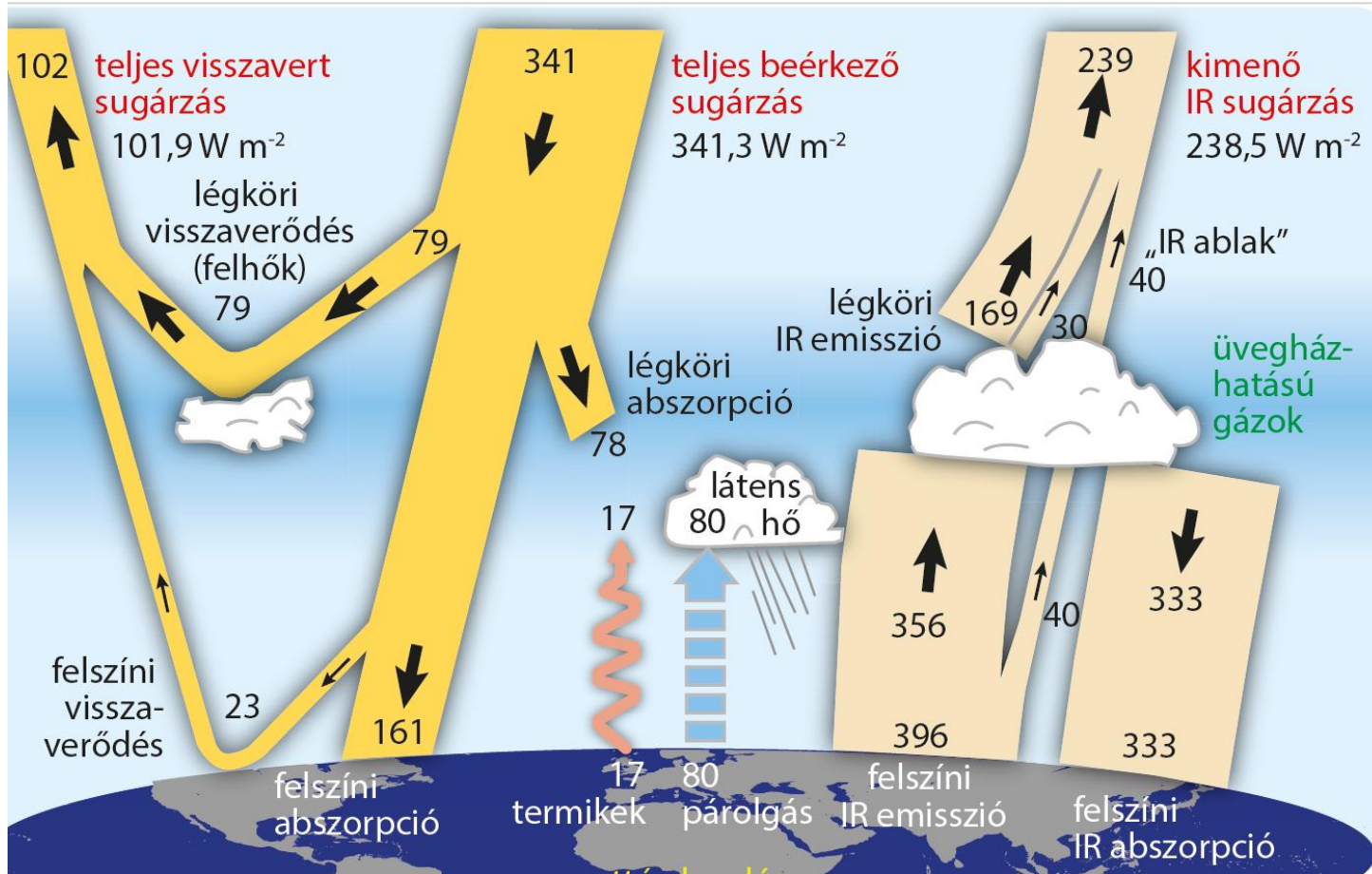
DE!

A rövidhullámú sugárzásból,
hosszúhullámú lesz

HALADÓKNAK:

Rendezettség-rendezetlenség
Entrópia

A FÖLD ENERGIAMÉRLEGE (9.-10. oszt. tankönyvi ábra)

A teljes rendszer energiamérlege:

$$341 = 102 + 239 \quad (341, 341)$$

A földfelszín energiamérlege:

$$161 + 333 = 17 + 80 + 396 \quad (494, 493)$$

A légkör energiamérlege:

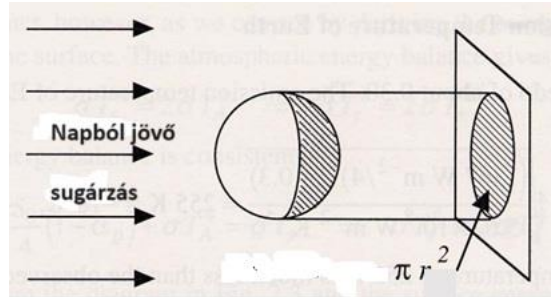
$$78 + 17 + 80 + 396 = 333 + 239 \quad (571, 572)$$

A többlet 0,9

A beérkező energia 0,3 %-a

Tanulság: A rendszer minden része sugárzási egyensúlyban van

A LÉGKÖR NÉLKÜLI FÖLDFELSZÍN HŐMÉRSÉKLETE

Az elnyelt sugárzás:

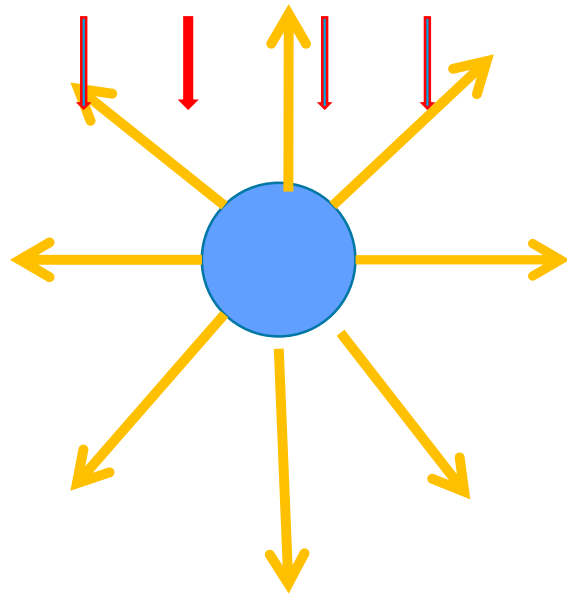
$$r^2\pi S(1-a)$$

A kibocsátott sugárzás:

$$4 r^2\pi\sigma T_0^4$$

A „csupasz” Föld felszínének hőmérséklete:

$$T_0 = \sqrt[4]{\frac{S(1-a)}{4\sigma}} = 255 \text{ K} = -18 \text{ }^\circ\text{C}$$

AMI HIÁNYZIK: STEFÁN – BOLTZMANN TÖRVÉNY

A LÉGKÖR HATÁSA

A földfelszín és a légkör hőmérséklete ha a légkör teljesen elnyeli a Föld infra sugárzását

Energiamérleg:

1. A Föld:

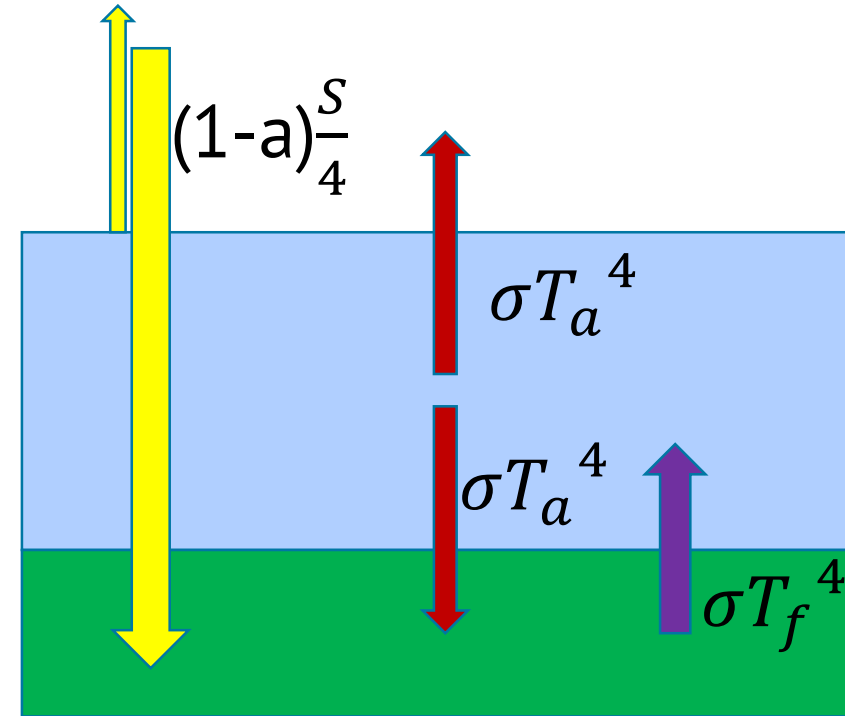
$$(1 - a)S\pi r^2 + \sigma T_a^4 4\pi r^2 = \sigma T_f^4 4\pi r^2$$

$$(1 - a)\frac{S}{4} + \sigma T_a^4 = \sigma T_f^4$$

2. A Föld-atmoszféra rendszer:

$$(1 - a)S\pi r^2 = \sigma T_a^4 4\pi r^2$$

$$(1 - a)\frac{S}{4} = \sigma T_a^4$$

$$T_a = T_0 = 255K = -18^\circ C$$

$$T_f = \sqrt[4]{2}T_0 = 303K = 30^\circ C$$

IJESZTŐ A BATAGAYKA permafrost kráter Szibériában

A permafroszt (állandóan fagyott) talaj olvadása kráterereket hoz létre

Batagayka: 96 m

Metán szabadulhat fel

Köpönyeg, 2021

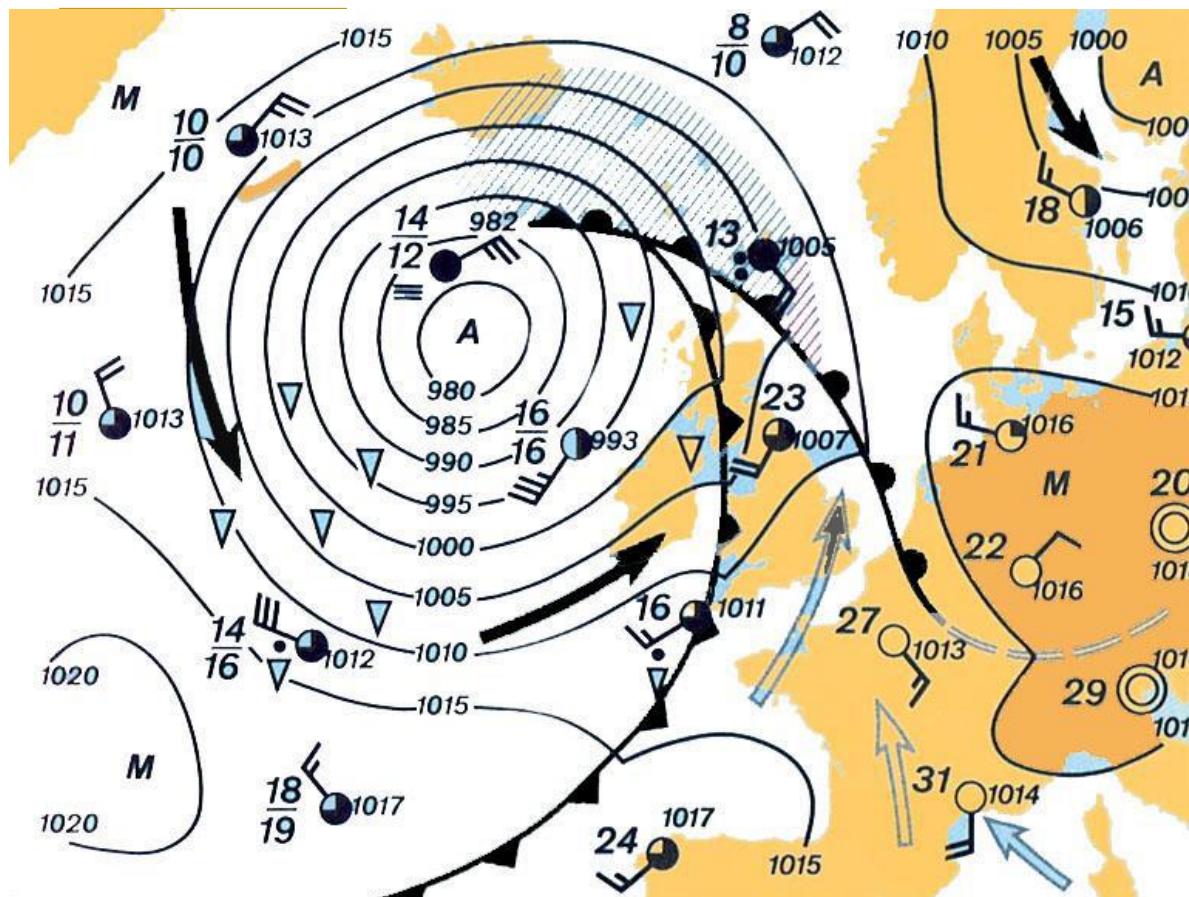
ÁRAMLÁSOK

CIKLONOK, SZÉL ÉS TENGERÁRAMLÁS

IDŐJÁRÁS (RÉSZLETEZÉS NÉLKÜL)

AZ ELSŐ HIVATÁSOS METEOROLÓGUS

FitzRoy admirális

Új Zéland kormányzója

A Royal Society tagja

Az első előrejelzés

Kikötői viharjelzés

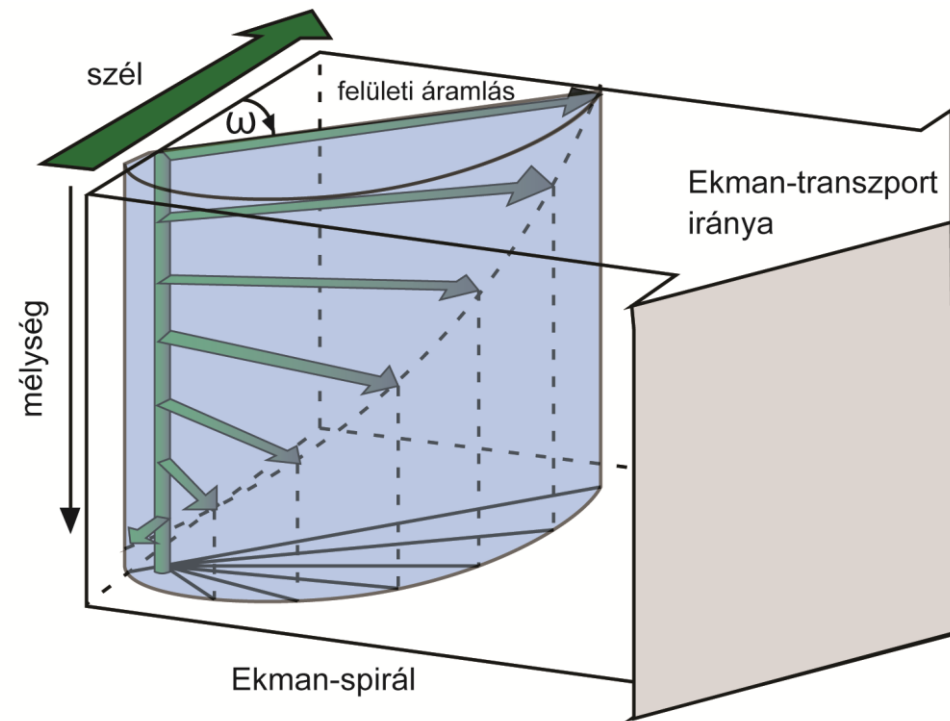
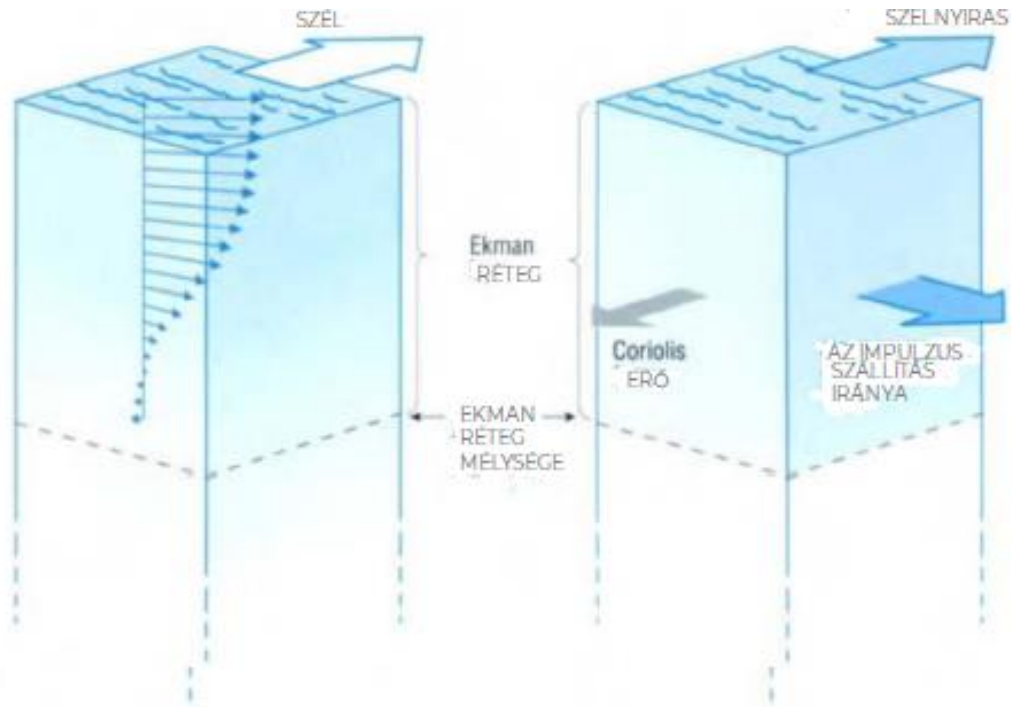
Barométer készítés és forgalmazás

Öngyilkos lett

CSAK HALADÓKNAK: SZINTE HIHETETLEN

a tengeráramlás nem egyezik a szél irányával

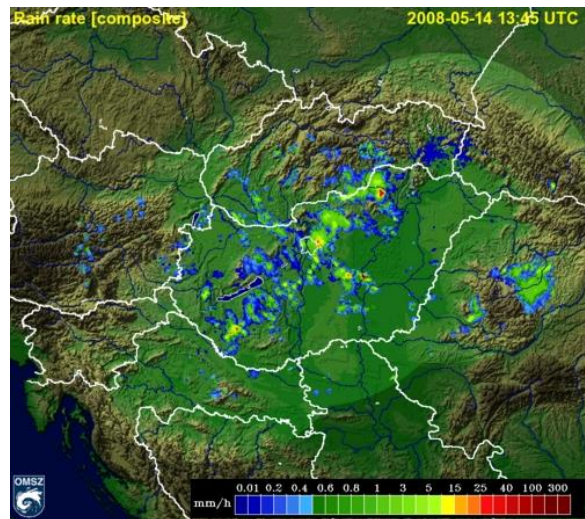

A ZIVATARFELHŐ

A ZIVATARFELHŐ (CUMULONIMBUS)

KÉRDÉSEK

MIBŐL ÁLL?

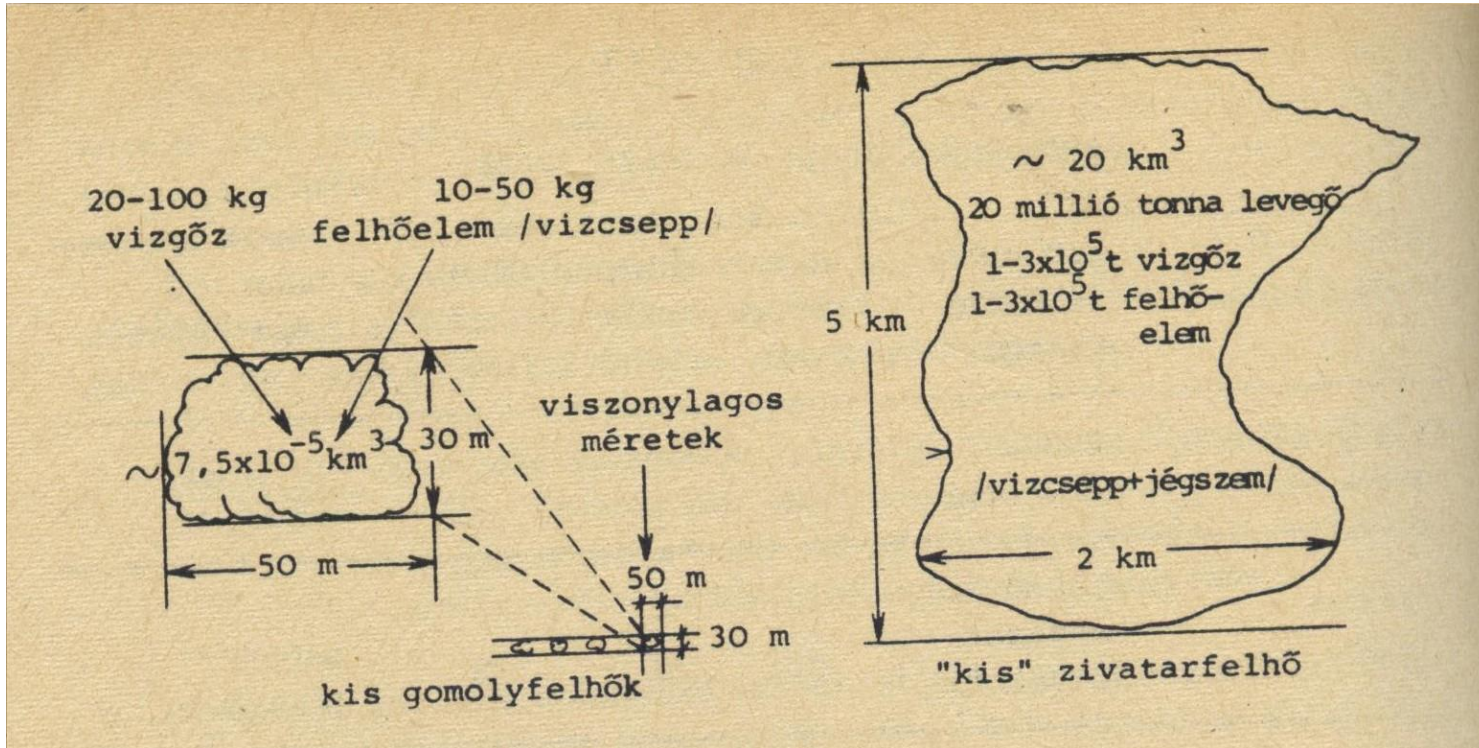
MIK A FIZIKAI TULAJDONSÁGAI?

MILYEN FOLYAMATOK ZAJLANAK BENNE?

HOGYAN KELETKEZIK?

MILYEN HATÁSAI VANNAK?

KIS GOMOLYFELHŐ ÉS KIS ZIVATARFELHŐ

A Föld tömege: $6 \cdot 10^{24} \text{ kg}$

térfogata: $1,1 \cdot 10^{21} \text{ m}^3$

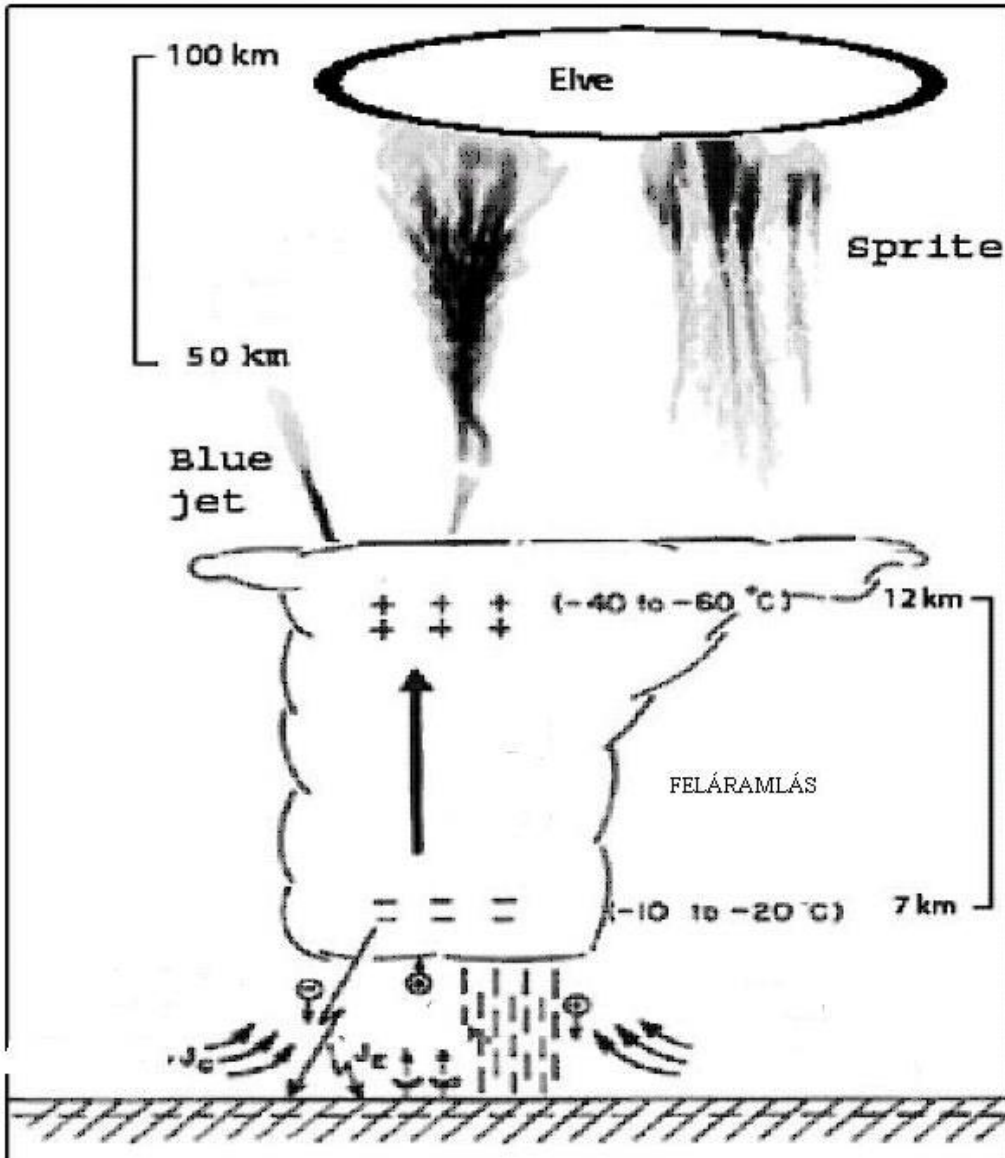
A hidroszféra tömege: $1,46 \cdot 10^{21} \text{ kg}$

Az atmoszféra tömege: $5,6 \cdot 10^{18} \text{ kg}$

A zivatarfelhőben a vízgőz lecsapódásakor felszabaduló hő nagyságrendje a Paksi atomerőmű (2000 MW) egy napi energiatermelésének nagyságrendjébe esik!

ZIVATARFELHŐ ÉS KÖRNYÉKE

KONVEKCIÓ

TÖLTÉSSZÉTVÁLÁS

VILLÁMLÁS

CSAPADÉK

SZÉLVIHAR

FELETTE:

ELVES, SPRITES

- Emission of
- light and
- very low frequency perturbation from
- electromagnetically pulsed
- sources

ZIVATARFELHŐK KELETKEZÉSE

- **OK: KONVEKCIÓ**
A LÉGKÖR ALULRÓL MELEGÍTETT „LÁBOS”
- **ALAPFOLYAMATOK**
  - **FELÁRAMLÁS (Archimedes törvény)**
Fűtés: a kicsapódó vízpára
  - **FELTORLÓDÁS**
hegyek, frontok
  - **SZÉLNYÍRÁS**

A FELHAJTÓERŐ

$$\rho_L Va = \rho_K Vg - \rho_L Vg$$

$$a = \frac{\rho_K - \rho_L}{\rho_L} g = \frac{T_L - T_K}{T_K} g$$

Adiabatikus emelkedés

Szabad konvekciós szint

Túlfutás, rezgés

KÖZBEN

kicsapódás, melegedés (lassuló hűlés)

esőcseppek képződése

LESZÁLLÓ LÉGMOZGÁS

ALUL HIDEG MEDENCE

ELVÁGJA A MELEG LEVEGŐ UTÁNPÓTLÁST

EGYCELLÁS ZIVATARFELHŐ

Szabad konvekciós szint

Adiabatikus emelkedés

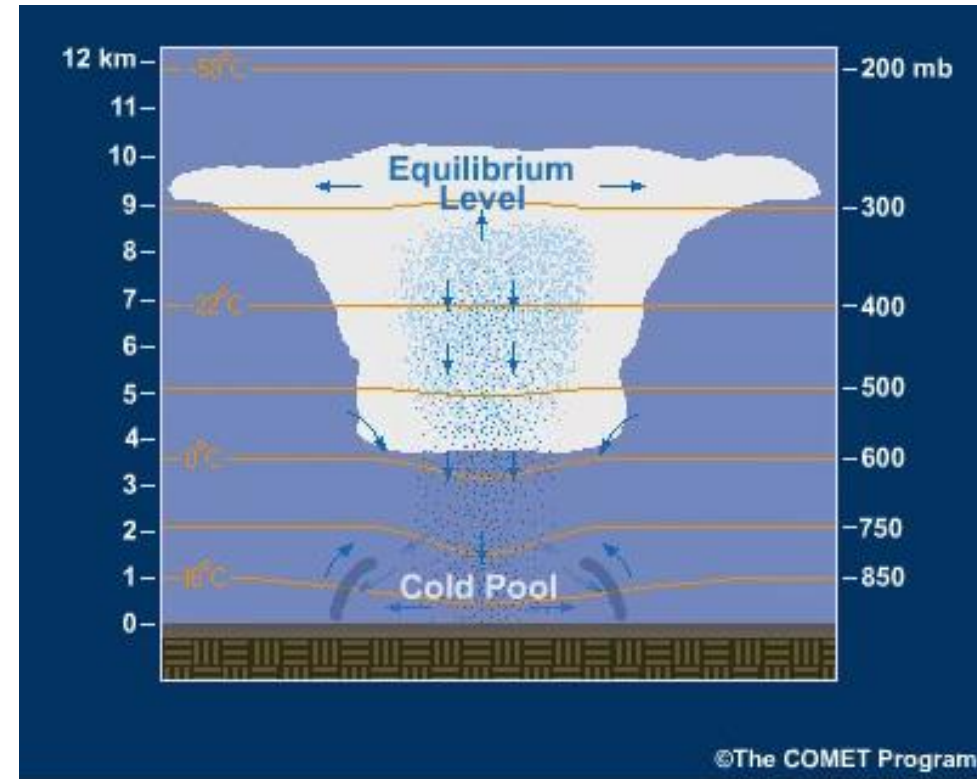
Túlfutás, rezgés

Kicsapódás

Csapadékképződés

Alul hideg csepp

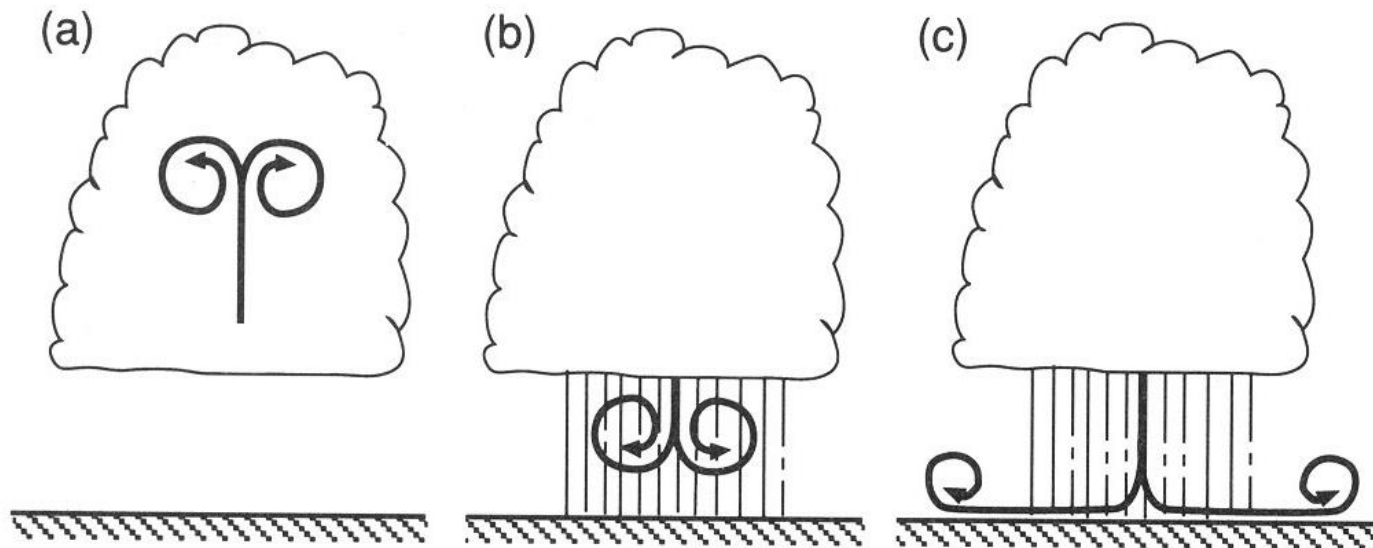
A felhő megszűnése

ÖRVÉNYKÉPZŐDÉS A FELHŐFEJLŐDÉS SORÁN

A felhajtóerő a légelem közepén maximális, a horizontális gradiens a két szélén ellentétes. Az emelkedő légelem túlfordul

Ellentétesen forgó örvénypár keletkezik

Lefelé hasonló, de itt szerepet játszik a párolgási hűlés és a csapadék lefelé húzó hatása

A talajon szétterülő leáramlás miatti szétáramlás élénél erős horizontális felhajtóerő gradiens és örvénypár marad tartósan

VILLÁMOK

RÉGI TÖRTÉNET

Zeus, Kronos, a cyclopsok, Hephaistos és a háború a titánokkal

MAI TÖRTÉNETEK

- Szokatlan fénytűnemények az ionoszférában, babonás feltevések
- Nagyon alacsony frekvenciájú elektromágneses hullámok a Föld atmoszférájában

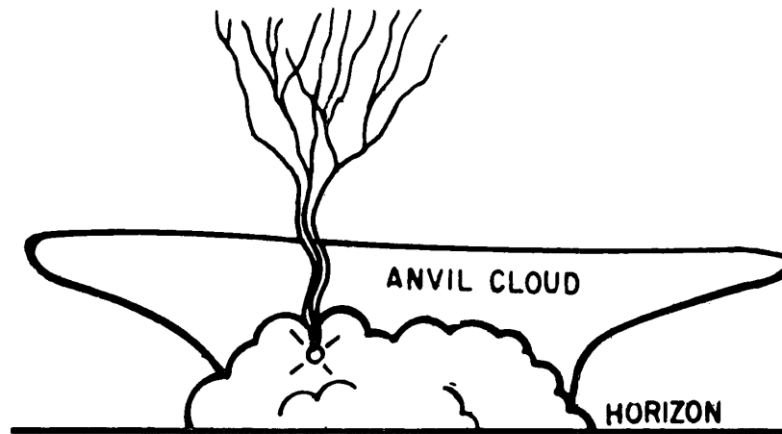
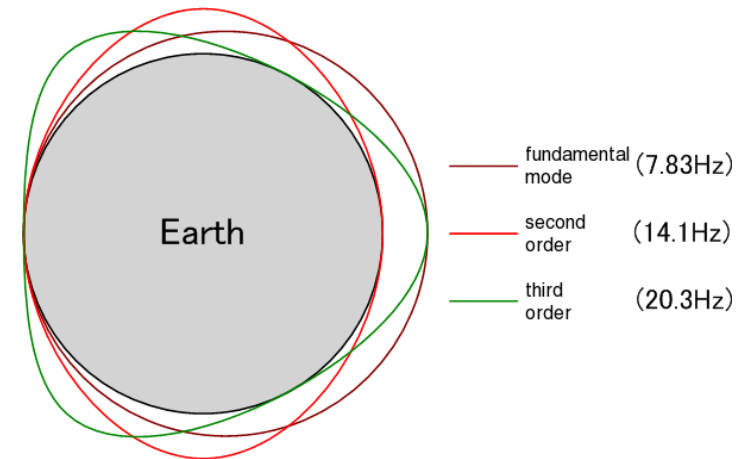
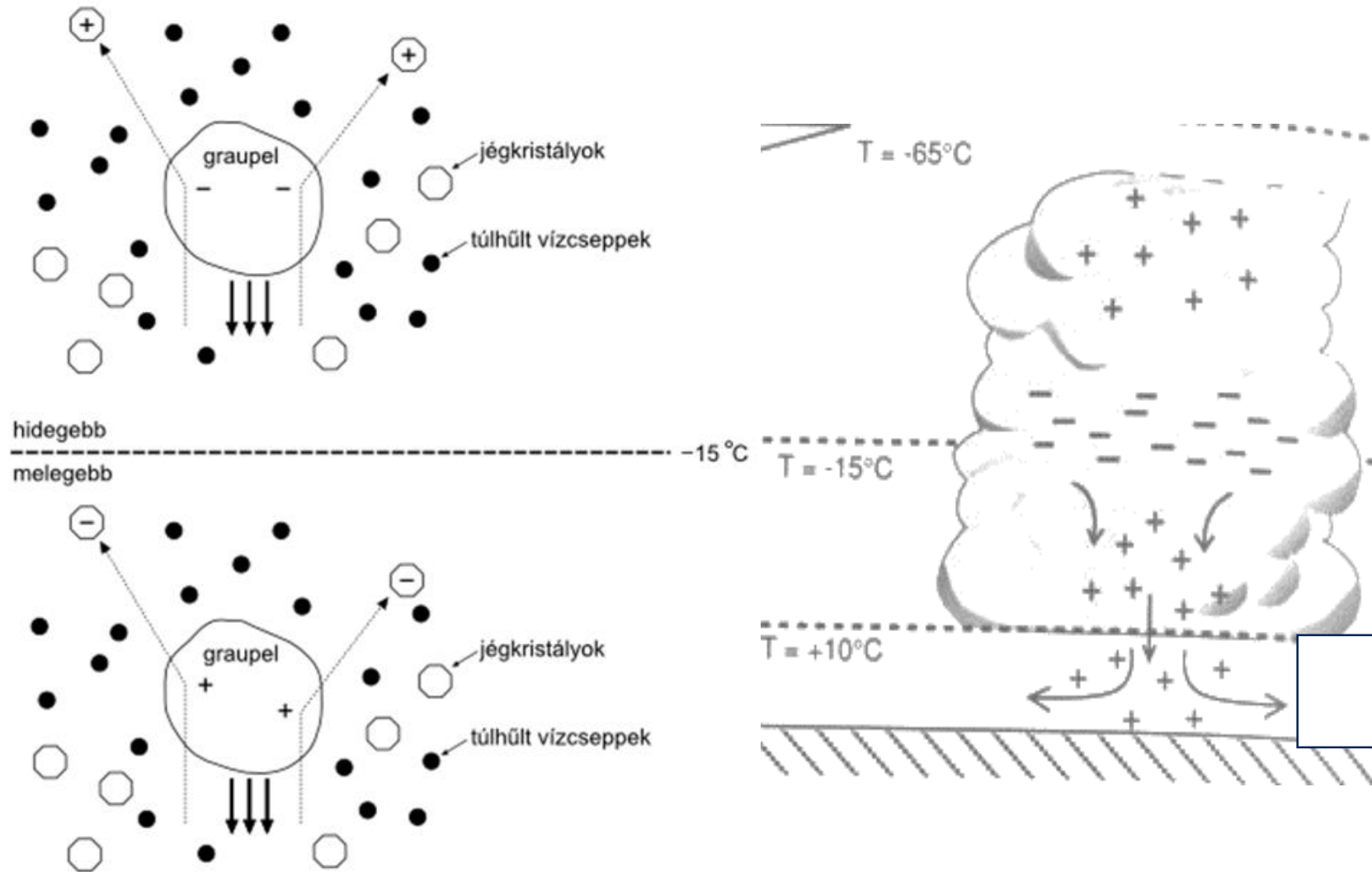

Figure 1. Sketch illustrating lightning display observed above the anvil of a cumulonimbus cloud (Wood, 1951).

TÖLTÉSSZÉTVÁLÁS

VILLÁM ANIMÁCIÓ

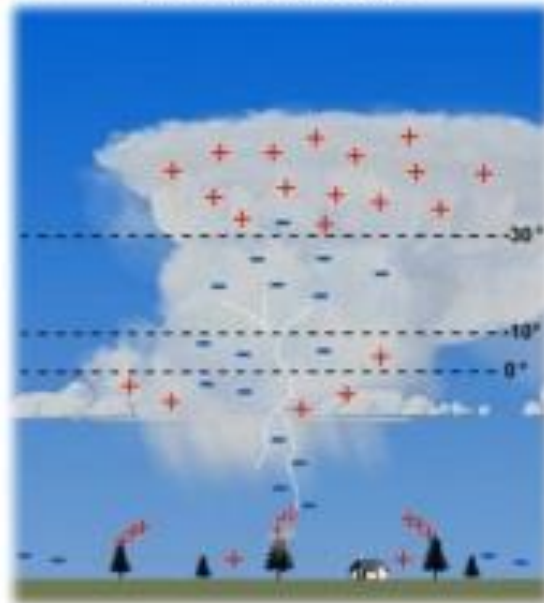

ltg_ani.mp4

Step 7: Successive Dart Leaders and Return Strokes

hr	min	sec	msec	µsec
00	00	00	261	320

1 Conceptual View of Cloud-to-Ground Lightning Discharge Process

3 Cloud-top View

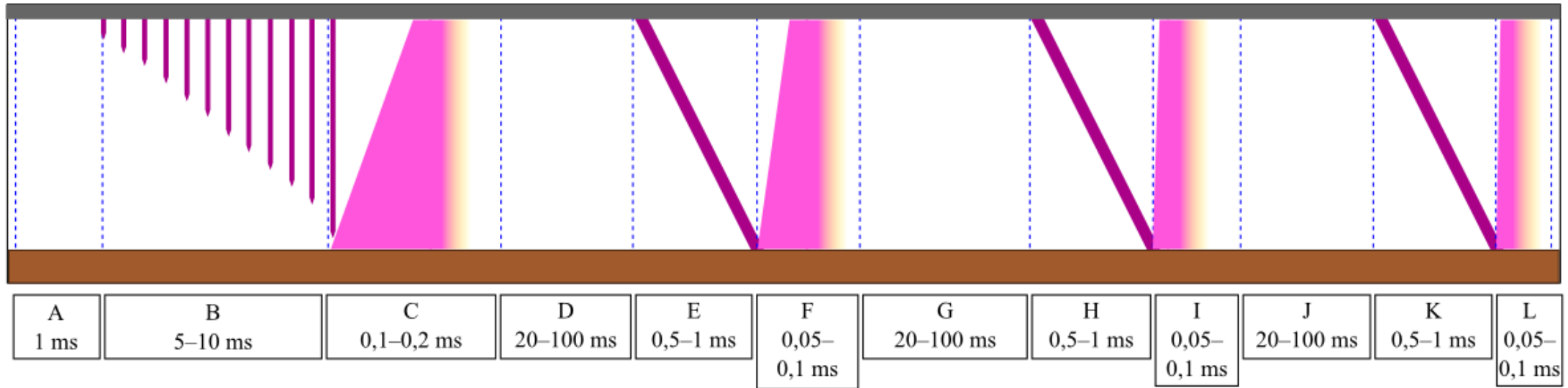
2 Ground-Based Lightning Detection

- Low frequency radio wave listening network detections
- VWF Lightning Mapping Array (LMA) detections

©The COMET Program

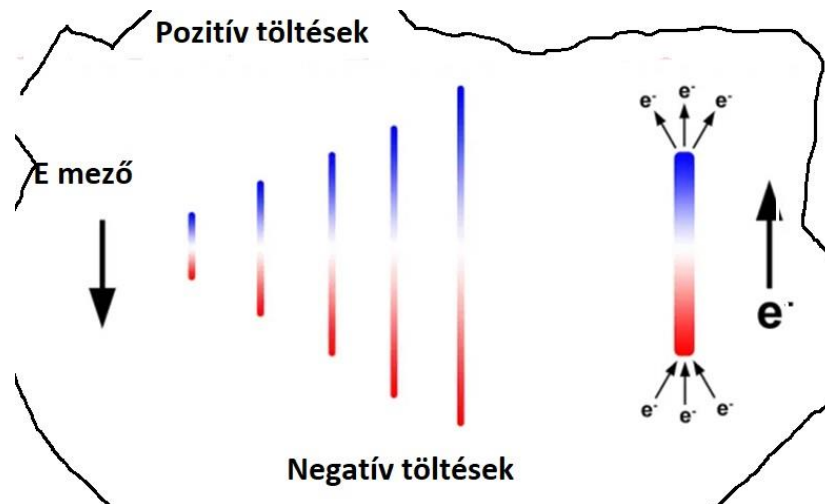
A VILLÁM ÉLETRAJZA

- A) Átütés a felhőalap közelében, a felhő belsejében lépcsős vezetés alakul ki (*stepped leader*).
- B) Lépcsős vezetés a föld felé. A lépcső kialakulásáig a teljes villámcsatorna felfénylik.
- C) A földről indulva vezetési front keletkezik a felhőből jövő vezetővel való kapcsolódásra (*connecting leader*). Az első „visszacsapás”. A csatorna ragyogóan fénylik.
- D) A visszacsapó front eléri a felhőt, az áram 20–100 ms időtartamra megszűnik, és a villám kihuny.
- E) Az első dárдавillám (*dart leader*) indulása a felhőből a föld felé. A visszacsapó villám ionokkal teli vezető csatornát hagy maga mögött, amely kijelöli a villám következő áramlökések útját. Az áramlökést néhány 10 méteres ragyogó fénydárda jelöli.
- F) A dárдавillám földet ér, és elindul a második visszacsapás, amely 0,05–0,1 ms-ig tart.
- G) A második visszacsapás befejeződése.
- H–L) A dárдавillámok és visszacsapások sorozatban ismétlődnek.

HOGYAN INDUL? KASEMÍR ELMÉLETE

- A SZIKRA ANALÓGIA NEM PONTOS
  - NINCSENEK ELEKTRÓDÁK
  - NEM EGYIRÁNYÚ FOLYAMAT
- KÉTIRÁNYÚ, BIPOLÁRIS FOLYAMAT
  - Kasemir 1950, elfogadása 1990 után

Bipolar [leaders](#)

KÉTIRÁNYÚ KÉTPÓLUSÚ VEZETŐ

Felhő-talaj villám →

← Felhő-felhő villám

POZITÍV ÉS NEGATÍV ÁG VISELKEDÉSE

Nem elágazó ragyog és meanderezik

Sokszorosán elágazó gyenge fényű és könnyen eltűnik

Visszalökő vezető az eltűnő pozitív vezető ágon, a csúcsból visszaindulva, újra ionizál

A visszalökő negatív ága a fő pozitív csatornához érve visszacsapás-szerűen felfénylik.

Lépéses haladás, véletlenszerű irányváltoztatás

Gyakori elágazás, nem szűnő ragyogó fény

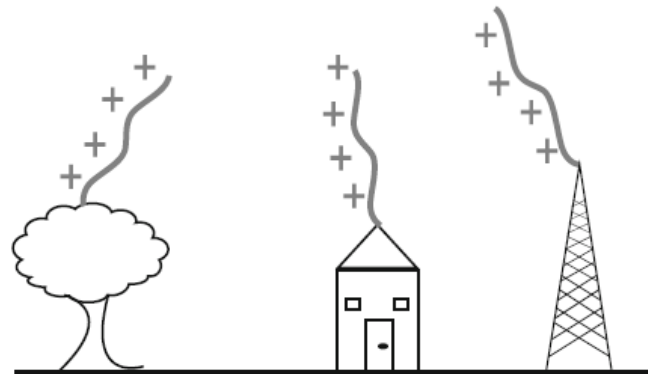
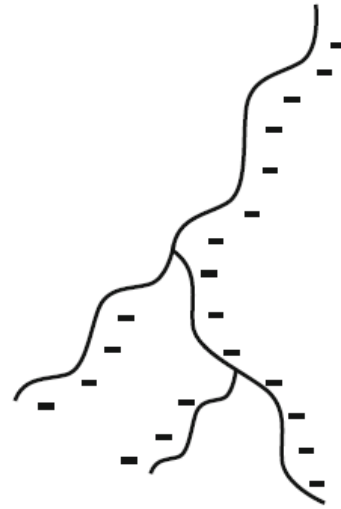
Az eltűnt ágon kevésbé gyakori újra fejlődés, ha igen, akkor az elágazási ponttól.

Az újra ionizáció utáni ág gyakran fennmarad és tovább fejlődik.

HOVÁ CSAP VILLÁM, A CSATLAKOZÓ VEZETŐ

A lefelé mozgó lépcsős vezető terének hatására a talajról csatoló vezető indul a villám felé.

A VILLÁMOK SZEREPE A LÉGKÖRBE

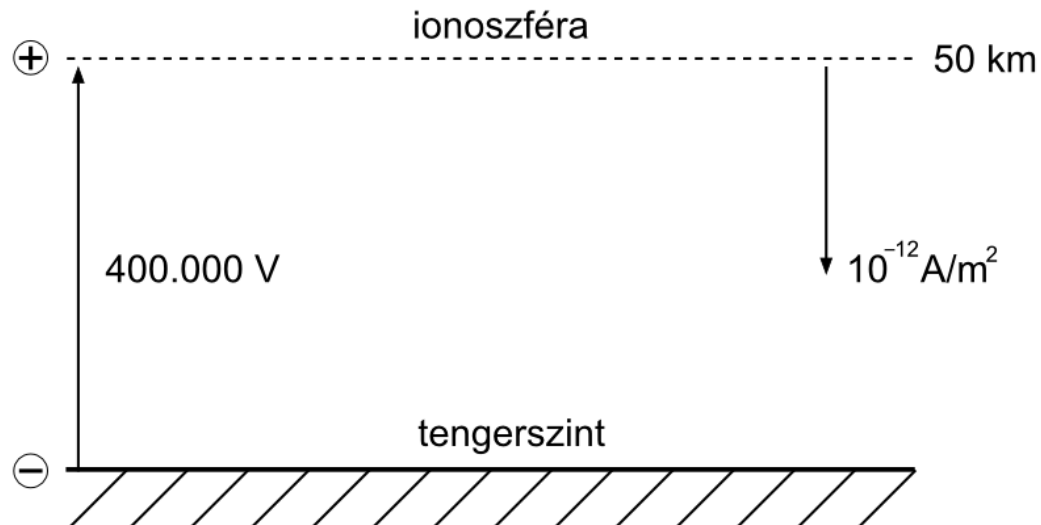

A FÖLD TÖLTÉSE, POTENCIÁLTERE

A föld és az ionoszféra hatalmas állandóan töltött gömbkondenzátort alkot.

A föld a negatív, az ionoszféra a pozitív fegyverzet.

A kondenzátor szivárog

A teljes áram 1000 A

1/2 ÓRA ALATT KISÜLNE

Mi tölti fel?

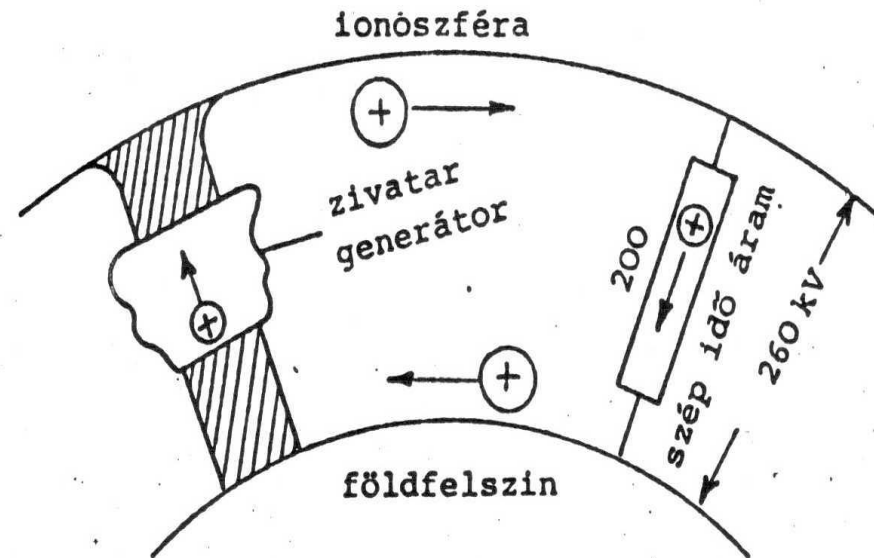
A ZIVATARGENERÁTOR

Wilson modell

Szép idő:

100-150V/m

1300A

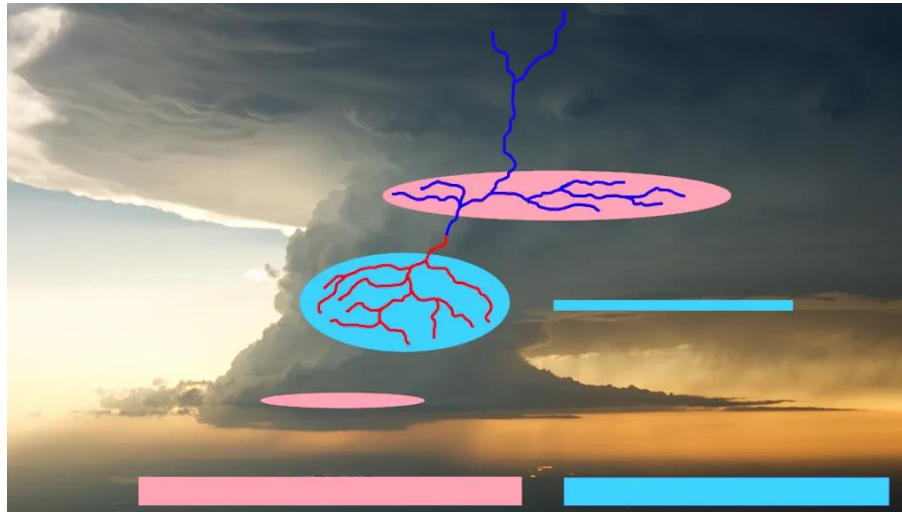

75. ábra

A globális légköri villamosság áramkörének "kondenzátor modellje"

VILLÁMOK A FELSŐLÉGGKÖRBEN

KÉK NYALÁB (BLUE JET)

VÖRÖS NYALÁB (RED JET)

https://www.youtube.com/watch?v=nN2ohgVHpDI&ab_channel=PaulMSmith

SPRITES, ELVES AND GLOW DISCHARGE TUBES

- 1924 jóslat (ismét) Wilson: a viharok felett rövid fénytűnemények
- 1990 Boeck és Vaughan igazolták
- 1993 szisztematikus kutatás
  - Sentman : sprites
  - Lyons: elves
    - Emission of light and very low frequency perturbations from electromagnetically pulsed sources

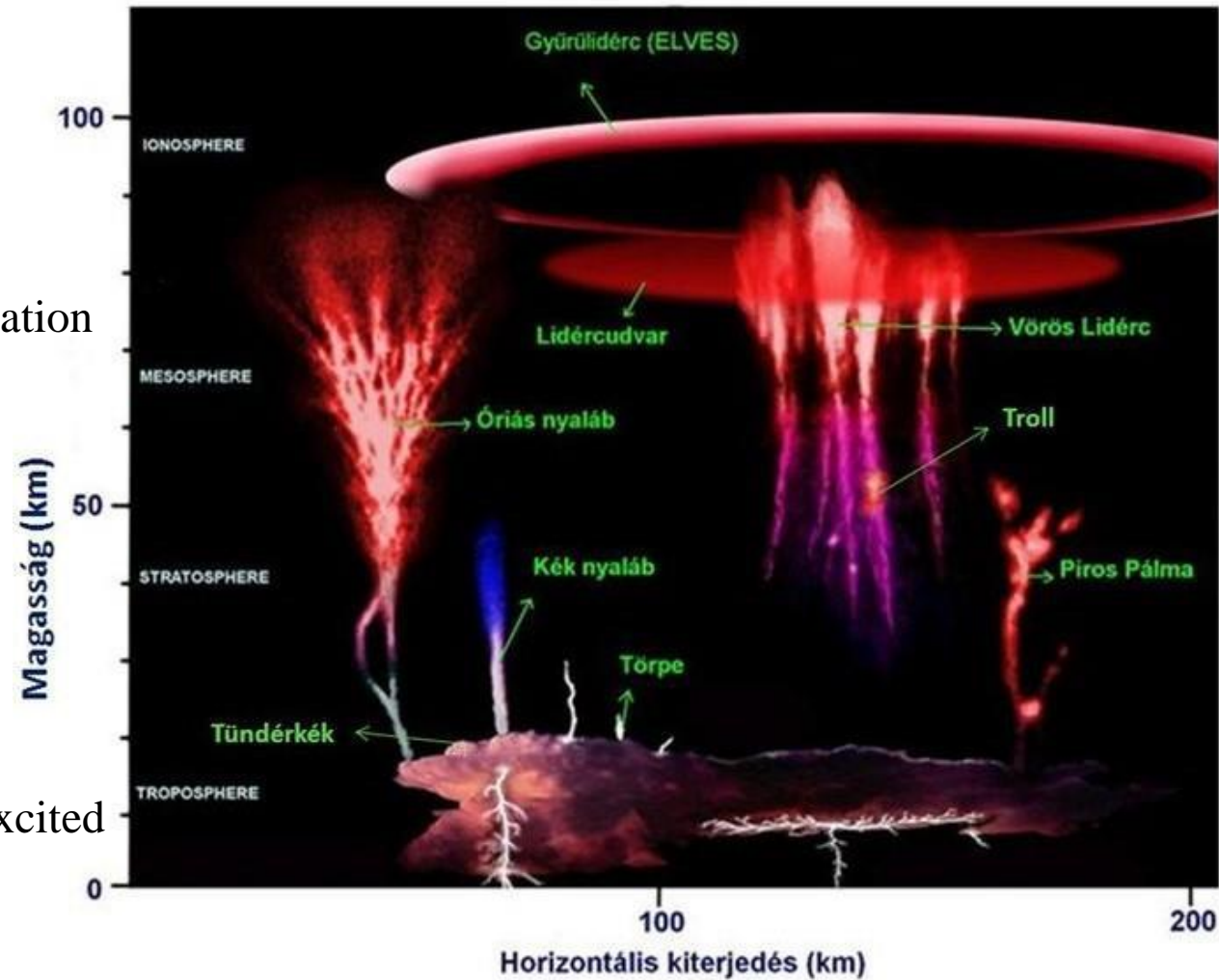
TLE,,tranzient luminuous events”,

FELSŐLÉGGÖRI JELENSÉGEK

SPRITE
Stratospheric
Perturbations
Resulting from
Intense
Thunderstorm Electrification

ELVES
Emissions of
Light and
VLF perturbations from
EMP

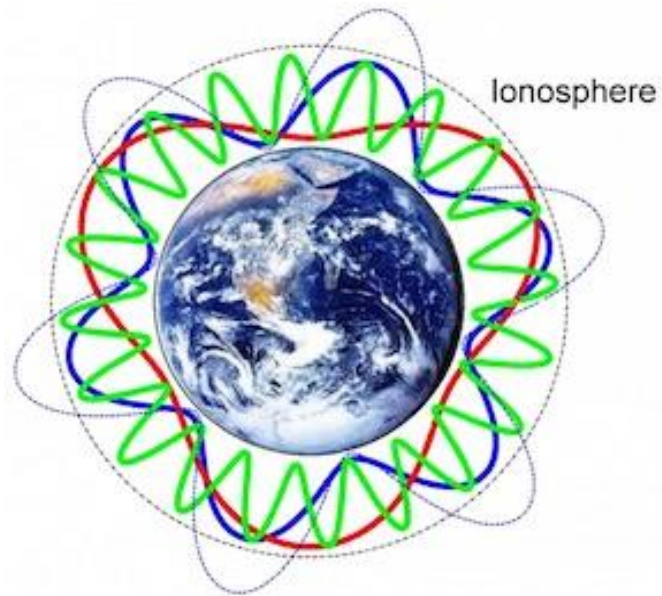
GHOST
Green emissions from excited
Oxygen in
Sprite
Tops

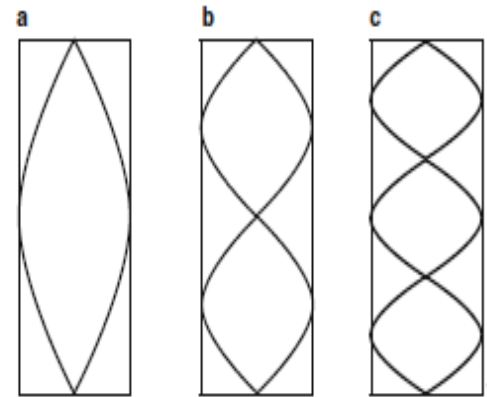
SCHUMANN REZONANCIÁK A FÖLD SZÍVVERÉSE

A villám spektrum ELF frekvenciáira:
3Hz-3000Hz „rezonál a föld –
ionoszféra kondenzátor

$$f = \frac{c}{2\pi R} \sqrt{n(n+1)}$$

Analógiák

5. ábra

**Mindkét végén zárt levegőoszlop
rezonanciafrekvenciái**

$f = n \frac{c}{2l}$, ahol n egész szám, c
a hang terjedési sebessége
levegőben, l a levegőoszlop
hossza

KOMPLEX HALOJELENSÉGEK

Fotó: Marko Riikonen 1999. január 11. Déli sark

TÚZTORNÁDÓ

KÖSZÖNÖM A FIGYELMET
